

Урок № 11-12

Дата: 05.11.2021

Тема: Наукові підходи соціології

Мета: охарактеризувати наукові підходи соціології; розвивати аналітичне мислення, професійні навички, пам'ять, мислення; виховувати повагу спеціальності, оточуючого середовища

Хід уроку:

Як наука про соціальні спільноти, соціологія досліджує масові соціальні процеси і поведінку, стани і форми соціальної взаємодії та соціальних взаємозв'язків людей, що утворюють соціальні спільноти. Вона вивчає як індивідуально-неповторні особистості, так і соціальні типи. Соціологія розглядає особистість не крізь призму індивідуально-неповторних властивостей та якостей (це предмет психології), а з позицій соціально-типових рис як суб'єкта розвитку суспільства. Для неї особистість — не тільки частинка малої контактної групи, а й типовий представник певної великої соціальної спільноти, носій властивих їй норм, традицій, цінностей, поглядів і відносин, оскільки вона керується у своїй поведінці передусім набутими та встановленими нормами, а її відносини формуються згідно з соціальними цінностями, правилами, законами.

З'ясовуючи науковий статус соціології важливо розрізняти об'єкт і предмет соціології.

Об'єктом соціологічного пізнання є:

- Суспільство як цілісна соціальна реальність;
- Об'єктивна реальність, що відбиває ту іншу сторону суспільного життя;
- Розвиток і функціонування суспільства;
- Такі об'єктивні явища суспільства, як соціальні відносини, соціальні зв'язки, соціальні організації, соціальні інститути.

Предмет будь-якої науки — це не явище або предмет чи процес об'єктивного світу, а результат теоретичного обґрунтування, яке дає змогу виділити специфічні закономірності розвитку і функціонування об'єкта науки.

Предмет соціології — загальні і специфічні закони та закономірності розвитку і функціонування історично визначених соціальних систем, механізм дії та форми цих законів і закономірностей у діяльності особистостей, соціальних груп, класів, народів.

У процесі функціонування спільнот формується безліч різних соціальних зв'язків. Нерідко вони сприймаються як щось тимчасове, випадкове. Хоча насправді, всі вони зумовлені суспільними зв'язками, відносинами, що характеризуються загальністю, необхідністю та повторюваністю. Ці зв'язки називаються законами.

Соціальний закон — об'єктивний і повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами та процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей.

Соціальні закони визначають відносини між різними індивідами та спільнотами, виявляючись в їх діяльності. Соціальний закон — відносно сталі систематично відновлювані відносини між народами, націями, класами, соціально-демографічними групами, а також між суспільством і соціальною організацією, суспільством і трудовими колективами, суспільством і родиною, суспільством і особистістю, містом і селом, соціальною організацією та особистістю.

Соціальні закони не створюються свідомо членами суспільства або групами, як, наприклад, юридичні закони. Вони є об'єктивними, оскільки нові покоління успадковують готові відносини, зв'язки, тенденції, сформовані без їх участі. З соціальними законами люди стикаються постійно. Вони підпорядковуються їх дії або намагаються їх уникнути, пристосувати свою поведінку до них чи протестувати проти них.

Для соціології велике значення має типологізація, за допомогою якої виділяють наступні види (типи) соціальних законів:

- ✓ за масштабами реалізації:
- загальні закони діють у всіх суспільних системах (закон товарно-грошових відносин);

- специфічні закони — їх дія обмежується однією чи кількома суспільними системами (наприклад, закон пов'язаний з переходом від одного типу суспільства до іншого, приклад, США і Нова Зеландія)
 - ✓ за часом дії:
- соціальні закони безперервної дії;
- закони тенденцій, які діють у певний проміжок часу (норми юридичного права, моральні норми).
 - ✓ за формами зв'язків:
- закони, які відображають незмінне співіснування соціальних явищ (наприклад, якщо існує явище А, то існує явище Б);
- закони, які відображають тенденції розвитку. Такими тенденціями можуть бути зміна структури соціального об'єкта, перехід від одного порядку взаємовідносин до іншого (наприклад, задоволення зростаючих матеріальних і культурних потреб, розвиток самоврядування);
- закони, які встановлюють функціональну залежність між соціальними явищами (підготовка кваліфікованих кадрів для зайняття посад в державних органах залежить від рівня освіти, а рівень освіти залежить від політики державних органів);
- закони, які фіксують причинний зв'язок між соціальними явищами (наприклад, роль способу виробництва при переході від однієї суспільної формациї до іншої).

Як і всі інші науки, соціологія має свою систему категорій. Під ними розуміють найбільш загальні поняття, які віддзеркалюють суттєві сторони предмета науки, розкривають механізм прояву законів і закономірностей, які нею визначаються. Понятійно-категорійний апарат соціології охоплює:

- Загальнонаукові соціологічні категорії (суспільство, соціум, соціальна система).
- Безпосередньо соціологічні категорії (соціальний інститут, соціальна організація, соціальні норми, соціальні цінності);
- Категорії дисциплін, суміжних з соціологією (економічна соціологія, соціологія політики, соціологія культури).

Соціологічна практика виділяє дві групи соціологічних категорій:

1. категорії, що пояснюють статику суспільства, його структуру, з виокремленням основних підсистем та елементів. Серед них такі категорії, як „особистість”, „соціалізація”, „соціальна група”, „соціальна спільнота”, „соціальний клас”, „соціальна діяльність”, „соціальний контроль” та інші;
2. категорії, що характеризують динаміку суспільства, його основні зміни, особливості його розвитку. Серед них такі категорії, як соціальний процес”, „соціальна зміна”, „соціальна трансформація”, „соціальний рух”, „соціальна мобільність”, „соціальний розвиток” та інші.

Вихідним для розуміння особливостей об'єкта пізнання і визначення предмета соціологічної науки є категорія „соціальне”. Можна виділити такі основні риси, що характеризують специфіку соціального:

- Це загальна якість, притаманна різним групам індивідів;
- Це характер і зміст відносин між різними індивідами і групами залежно від місця, яке вони займають у різних суспільних структурах, від тієї ролі, яку вони виконують в них;
- Соціальне виявляється у відносинах різних індивідів і груп, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя.

Соціальне явище або процес виникає тоді, коли поведінка навіть одного індивіда підпадає під вплив іншого або групи (спільноти) незалежно від того, чи присутні фізично індивід або спільнота.

Соціальне — це сукупність тих чи інших властивостей і особливостей, які виявляються в конкретних умовах між індивідами і спільнотами в процесі сумісної діяльності (взаємодії).

Категорія „соціальне” тісно пов'язана з категорією „соціальні відносини”.

Соціальні відносини — самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражают діяльність соціальних суб'єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві та роллю в суспільному житті.

Багатоманітність соціальних відносин є своєрідним відображенням суспільного життя, наслідком впливу на них конкретної суспільної діяльності, що надає їм специфічних відтінків. Розвиток соціальних відносин у кожній конкретній сфері породжує відповідні суперечності, вирішення яких і становить сутність процесу соціального розвитку.

Складність суспільства, різноманітність процесів, явищ, що зумолюють його життєдіяльність, потребують багаторівневої системи соціологічного пізнання соціальної реальності. Відповідно до цього формується багаторівнева структура соціологічної науки.

Структура соціології — це певний спосіб упорядкування системи знань про суспільство як динамічно функціонуючий соціальний організм.

Є велика кількість способів класифікувати за різними критеріями соціологічні знання, але найпростішим є поділ соціології на відносно самостійні галузі знання: теоретичну соціологію і практичну або прикладну соціологію, які відрізняються між собою не об'єктом чи методом досліджень, а метою, які ставить перед собою соціологія, і які вирішує завдання: теоретичні чи практичні.

Отже, теоретична соціологія зосереджує увагу на вивчені фундаментальних наукових проблем, пов'язаних з формуванням знання про соціальну дійсність, описуванням, поясненням і розумінням процесів соціального розвитку, розробкою концептуальних основ соціології, методів соціологічного дослідження. Концепції і теорії, які вона розробляє, відповідають перед усім на питання: „що пізнається?” (об'єкт), „як пізнається” (метод), пов'язані з вирішенням гносеологічних завдань.

Прикладна соціологія — практична частина соціологічної науки про специфічні закони становлення, розвитку та функціонування конкретних соціальних систем, процесів, структур, організацій та їх елементів. Вона вивчає процеси, які відбуваються в певних соціологічних підсистемах, конкретних соціальних спільнотах, організаціях. Вона ставить завдання знайти засоби для досягнення практичних цілей суспільства, шляхи і способи використання пізнаних теоретичною соціологією засобів.

Прикладна соціологія безпосередньо вивчає практичні галузі людської діяльності, збагачує такі спеціальні галузі соціологічного знання, як, наприклад, соціологія особи, соціологія релігії, соціологія сім'ї, що безпосередньо орієнтована на вирішення соціальних проблем.

У структурі соціологічного знання можна виділити окремі рівні:

- Загальносоціологічні теорії або загальнотеоретична соціологія;
- Спеціальні і галузеві соціологічні теорії або теорії середнього рівня;
- Первинне узагальнення даних конкретно-соціологічних досліджень.

Загальносоціологічні теорії, спираючись на соціальну філософію, торкаються, як правило, глибинних, сутнісних моментів розвитку того чи іншого суспільства (історичного процесу в цілому) і місця людини в ньому. На цьому рівні кожне соціальне явище розглядається з точки зору його місця і ролі в суспільстві, його багатоманітних зв'язків з іншими явищами.

Спеціальні і галузеві соціологічні теорії мають набагато вужчий пізнавальний ракурс, аніж загальносоціологічні. Вони торкаються в основному окремих сфер суспільного життя, соціальних груп та інститутів, поєднують у собі теоретичний і емпіричний рівні дослідження. Галузеві соціологічні теорії — галузі соціологічного знання, які постають на межі власне між соціологією та іншими науками: економікою, правознавством, політологією тощо. Так, галузевими називають економічну теорію, соціологію політики, соціологію культури, соціологію медицини тощо.

Спеціальні соціологічні теорії — галузі соціологічного знання, які вивчають, насамперед, окремі соціальні спільноти у їх конкретному стані (соціологія малих груп, соціологічне вивчення соціальної структури, соціологія окремих професійних груп, соціологія міста, соціологія села, молоді) соціальні інститути (соціологія сім'ї, соціологія освіти), соціальні процеси (соціологія конфлікту, масової комунікації, злочинності, самогубств).

Третій рівень соціологічного знання представлений конкретними соціологічними дослідженнями, які проводяться з метою одержання об'єктивних даних стосовно різних сторін соціальної дійсності. Ці дані можуть бути осмислені на рівні спеціальних, галузевих і

загальносоціологічних теорій і використані у розв'язанні актуальних проблем розвитку суспільства.

Будь-яка гуманітарна наука виконує специфічні й універсальні функції, які можна об'єднати у дві групи — пізнавальну (гносеологічну) та соціальну. Завдяки реалізації пізнавальних функцій стають доступнішими відомості про певні сторони життя соціальних об'єктів, їх властивості, відносини, а соціальна функція дає змогу оптимізувати процеси, відносини, зв'язки.

Синтезувавши різні підходи, доцільно вести мову про такі найважливіші функції соціології: теоретико-пізнавальну, практико-перетворювальну, світоглядно-ідеологічну, а також специфічні функції — гуманістичну, культурну, описову, інформаційну, прогностичну, критичну, соціального контролю, соціального управління.

Теоретико-пізнавальна функція. Спрямована на вироблення нового соціологічного знання і реалізується у таких аспектах:

1. Соціологія нагромаджує знання, систематизує їх, складає висновки про закономірності еволюції суспільства, розкриває джерела і механізми функціонування та розвитку соціальних процесів і явищ.
2. Соціологічні теорії наводять науково обґрунтовані висновки щодо розуміння перспектив розвитку суспільства в цілому і його окремих сфер, визначають реальні шляхи та методи наукової перебудови світу.
3. Соціологія здійснює теоретичний аналіз пізна вальної діяльності суспільства, виявляє нові закономірності й тенденції, виробляє теорію і методологію соціологічного пізнання дійсності.
4. Соціологічні дослідження виконують інформаційні завдання, що дає змогу одержати первинні дані про індивідів та спільноти, їх потреби, інтереси, цінності, орієнтації, мотиви, факти реальної поведінки, громадську думку тощо, тобто створюють інформаційну базу для пізнання соціальної дійсності.

Практико-перетворювальна функція. Тісно пов'язана з теоретико-пізнавальною, позаяк єдність теорії та практики — характерна риса соціології. Сутність її виявляється насамперед у виробленні науково обґрунтованих прогнозів щодо еволюції суспільства, які є основою перспективних планів соціального розвитку, скажімо, держави, регіону, підприємства тощо. Прикладна соціологія, пов'язуючи теорію з дійсністю, бере участь у виробленні практичних рекомендацій щодо вирішення різноманітних соціальних проблем як суспільства в цілому, так і конкретних регіонів.

Світоглядно-ідеологічна функція. Спрямована на забезпечення наукової дискусії між концепціями, поширення наукової ідеології, формування соціологічного стилю мислення, підготовку компетентних спеціалістів, глибоке та всебічне засвоєння ними наукової ідеології. Важливу роль у реалізації даної функції мають соціологічні дослідження. Наукове знання, здобуте за їх допомогою, сприяє політологічній та соціологічній освіті населення, допомагає людям виконувати свої трудові та громадські функції. Винятково важливу роль відіграють при цьому соціологічні дослідження громадської думки, ефективності функціонування засобів масової інформації, політичних і правових інститутів суспільства тощо.

Гуманістична та культурна функції. Пов'язані з роллю соціології в культурному житті суспільства та гуманізації суспільних відносин. Соціологія є чинником, що сприяє гуманізації суспільства. Гуманістична установка, центром якої є людина, супроводжує реалізацію всіх інших функцій соціології. Попри те, що соціологія має справу з великими масами людей та оперує статистичною інформацією, дедалі актуальнішим стає положення, що соціолог повинен мати «гуманістичний нерв», тобто ставитися до людських проблем, драм, трагедій, які він вивчає, не як пасивний спостерігач, а зі ширим співчуттям і увагою. Ніколи загальне не повинно затінювати особисте й індивідуальне. Тому сучасного соціолога характеризують загострене почуття соціальної дійсності, відповідальність, альтруїзм, використання своїх знань на благо людства.

Різноманітними є зв'язки соціології з культурою, адже соціологія вивчає культурні цінності, засоби вдосконалення та облагородження звичаїв, традицій, норм поведінки, сприяючи нагромадженню, збереженню та передачі культурної спадщини. А одна зі спеціальних

соціологічних теорій (соціологія культури) безпосередньо займається вивченням культури, процесів та відносин, які функціонують у цій сфері.

Описова функція. Зумовлена необхідністю систематизації, опису та нагромадження одержаного дослідного матеріалу у вигляді аналітичних нотаток, різноманітних звукових звітів, статей, книг, комп'ютерних матеріалів тощо. Вивчення їх дає змогу відтворити картину життєдіяльності тих соціальних об'єктів, що вивчаються. На основі цих досліджень складаються висновки та приймаються відповідні рішення щодо управління різними галузями суспільства.

Інформаційна функція. Стосується використання соціологічної інформації, одержаної під час соціологічних досліджень. Соціологічна інформація — один з найоперативніших видів соціальної інформації. Вона застовується: соціологами — для з'ясування динаміки, тенденцій розвитку соціальних процесів; замовниками дослідження — для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень, встановлення зворотного зв'язку з колективом (якщо замовником є керівництво підприємства), населенням конкретного регіону (якщо замовником є місцева влада). У зв'язку з ускладненням соціального життя значення соціологічної інформації в управлінні суспільством зростатиме. Її використання повинно стати невід'ємним елементом державної політики.

Прогностична функція. Реалізується через соціальні прогнози. За сучасних умов соціологічне дослідження завершується не просто рекомендаціями щодо управління процесами, а виробленням та обґрунтуванням прогнозу (короткострокового або довгострокового) щодо досліджуваного об'єкта.

Критична функція. На Заході давно існує своєрідний напрям — соціальна критика. Соціологія, даючи об'єктивне знання, покликана попереджувати соціальну політику про відхилення від соціального ідеалу, сигналізувати про можливі негативні соціальні явища і наслідки.

Функція соціального контролю. Полягає у виробленні і науковому обґрунтуванні ефективних рекомендацій, спрямованих на боротьбу з девіантною поведінкою, вдосконалення моральних відносин, підвищення рівня політичної культури і правової свідомості. Реалізується через участь соціології в системі „зворотного зв'язку”, забезпечення достовірної інформації про соціальні явища і процеси, аналіз дій механізмів соціального контролю, санкцій, соціальних норм тощо.

Функція соціального управління. Виявляється у свідомій, цілеспрямованій дії щодо соціальних систем, інститутів, процесів з метою оптимізації напряму, темпів їх розвитку і функціонування. Соціальне управління тим ефективніше, чим більше воно спирається на знання законів розвитку суспільства та об'єкта управління.

Сучасна соціологія дедалі більшого значення надає соціальній інженерії. Ця тенденція пов'язана зі зростанням потреб у соціальному проектуванні, об'єктом якого стають зв'язки і відносини у різних сферах суспільного життя на всіх рівнях: суспільство в цілому, регіон, трудовий колектив тощо.

Соціологія, вивчаючи суспільні явища, використовує певні методи та прийоми. Вони покликані забезпечити об'єктивність і надійність одержаних результатів. Осі три головні умови реалізації в соціології вимог наукової методології:

1. принцип емпіризму — використання емпіричних процедур з метою встановлення достовірності одержаних у досліджені фактів та узагальнень;
2. теоретичне обґрунтування (пояснення) одержаних результатів, які дають змогу розкрити причини, що лежали в основі емпіричних фактів, і водночас включити ці факти в систему теоретичного знання;
3. нейтральність соціології, незалежність її від будь-яких заангажованих установ, які зазвичай пропонують різні класи і партії.

Ознаки методу соціологічного дослідження:

1. введення часового параметру в саму методологію мислення, гіпотези і концепції. В цьому випадку важливо від вивчення станів на конкретний момент часу переходити до вивчення процесу соціального розвитку;

2. це врахування змін структури соціального простору: простежується ефект просторової трансформації суспільств, переростання локальних соціальних процесів у регіональні, регіональних у глобальні. Глобалізм — важлива ознака сучасної соціології.

3. активна участь соціології, як науки, а реальному житті, в соціальному процесі. Звідси посилюється тенденція до пошуку шляхів розв'язання соціальних проблем і конфліктів, прогнозування і проектування соціальних рішень.

Питання для самоперевірки:

1. Що вивчає соціологія?
2. У чому суть поняття соціологічний закон?
3. Які функції соціології вам відомі, яка їх суть?
4. Що вивчає теоретична соціологія?
5. Що вивчає прикладна соціологія?

Домашнє завдання: дати відповідь на питання для самоперевірки та законспектувати матеріал з теми

Рекомендована література: Волович В. І. Соціологія : підручник. - К: ЦУЛ, 2019; Юрій М. Ф. Соціологія : підручник / М. Ф. Юрій. – Київ: Кондор, 2019

***Шановні учні! Нагадую, що на виконані вами завдання чекає моя електронна пошта:
kvasha.p.v@gmail.com або Вайбер за номером: 093-74-98-200, але не пізніше 20:00***